

CONFERINȚĂ ȚINUTĂ DE NICOLAE TITULESCU LA LONDRA ÎN CAMERA COMUNELOR

„Ceea ce dorim noi este să evităm războiul, nu să îl câștigăm a doua oară“

Domnule președinte,
Domnilor,

Dau dovadă astăzi de unul dintre cele mai mari acte de curaj din viața mea! Mă adresez membrilor Camerei Comunelor în engleză, fără a ști engleza. De aceea, primele mele cuvinte vor fi acelea de a vă solicita îngăduința. Dar, întrucât cunosc foarte bine poporul britanic, nu vă voi cere îngăduința bazată pe spiritul creștin al milei, ci aceea bazată pe firea poporului britanic, o fire pe care eu însumi am simțit-o. Cineva m-a întrebat într-o zi: „Care este deosebirea dintre un francez și un englez?“ I-am spus că răspunsul e foarte simplu. Dacă vei face cea mai mică greșeală când te exprimi în franceză, francezul îți va spune cu severitate: „Cum e posibil să nu știi asta?“ Pe de altă parte, când bâiguiești câteva vorbe în engleză, englezul îți spune: „Ce bine! Știți asta.“ Dar dacă primele mele cuvinte sunt acelea de a vă solicita îngăduința, sper că atunci când îmi voi încheia expunerea, nu voi mai fi din nou obligat să vă cer această îngăduință.

Dacă ar dori cineva să pună într-o formulă toate acele evenimente internaționale care au avut loc din 1918 până în prezent, cred că ceea ce ar corespunde cel mai bine realităților prin care am trecut, ar fi să spună: Am câștigat Războiul, dar am pierdut Pacea.

Am câștigat războiul pentru că sentimentul înfrângerii copleșise armatele inamice și, drept urmare, reprezentanții legali ai țărilor lor au fost obligați să accepte termenii păcii formulați de noi. Dar, și este un fapt deosebit de important, pentru întreaga psihologie a vieții internaționale imediat de după semnarea Tratatelor de Pace, că noi am câștigat războiul, fără ca principalii noștri adversari să fi avut senzația că l-au pierdut. Majoritatea țărilor care au câștigat războiul au suferit ocupația inamicului și distrugerea bogățiilor pe care o presupune o asemenea ocupație, ca să nu mai vorbim de starea de spirit creată de impunerea cu forța a unui jug străin. Principalii noștri adversari nu au cunoscut niciodată acest aspect al ororilor războiului. Și totuși am pierdut pacea din două motive:

Primul a fost acela că, după ce au aplicat principiul naționalității, divizând astfel marile unități politice în altele mai mici – evident mai omogene din punct de vedere al naționalităților – Tratatul de Pace au omis să unească noile entități politice într-un sistem economic comun. Dacă ar fi făcut lucrul acesta, ele ar fi creat mari unități economice bazate pe asocierea statelor, care fie că au fost nou create, fie că au fost mult mărite prin aceste tratate. Ocupându-se exclusiv de aspectele politice, Tratatul de Pace au provocat o ruptură a unităților economice, au permis dezvoltarea nelimitată a sistemului pieților închise, a autarhiei economice, care este cel mai mare dușman al unei adevărate vieți internaționale.

Al doilea motiv pentru care am pierdut pacea este faptul că solidaritatea, care unea un grup mare de state, a încetat brusc, odată cu ultima lovitură de tun.

Voi cita unele exemple pentru a exprima în mod concret cele două idei abstracte pe care le-am formulat și care stau la baza situației internaționale actuale, situație care ne produce atâta îngrijorare în ceea ce privește menținerea păcii.

Să luăm cazul Europei Centrale. Austro-Ungaria a fost divizată, fie pentru a face să renască state ca Polonia și Cehoslovacia, care dispăruseră, fie pentru a da unor state existente, ca România și Iugoslavia, frontierele reclamate de principiul naționalităților.

Câte critici nu s-au adus acestei metode de a diviza Austro-Ungaria! Cele mai ample repercusiuni le au cele care privesc frontierele stabilite. Nu intenționez să ridic aici această problemă. Reproșul pe care trebuie să-l aduc Tratatelor de Pace, care au creat Europa Centrală, este mult mai grav, dar, din fericire, este un lucru care se poate remedia, și anume, faptul că după ce au stabilit frontierele celor cinci țări danubiene, aceste tratate nu le-au încorporat într-un singur sistem economic. Dacă s-ar fi făcut acest lucru, fricțiunile politice ar fi fost reduse, iar suferința cauzată de noul regim ar fi fost în mare măsură evitată.

Este adevărat că producția celor cinci țări danubiene nu este complementară, că aceste state au nevoie de piețe diferite dincolo de frontierele lor. Dar în cazul că ar fi legate printr-un sistem economic comun, ele ar putea să găsească piețe de desfacere mult mai ușor decât atunci când sunt dezbinat, atât din cauza controverselor politice, cât și a conflictului dintre interesele lor economice.

Problema frontierelor ar fi fost de mult mai mică importanță dacă aceste cinci state danubiene ar fi trăit în strânsă colaborare economică. Ce este frontiera, dacă nu un obstacol pentru trecerea bunurilor și a oamenilor? Dacă Tratatul de Pace ar fi înlăturat de la bun început asemenea obstacole, pentru aceia dintre noi care trăim în Europa Centrală viața ar fi fost mult mai puțin amară. De aceea am fost întotdeauna de părere că nu revizuirea frontierelor, cu alte cuvinte, mutarea dintr-un loc în altul a răului reprezentat de ele, ci distrugerea frontierelor, prin spiritualizarea treptată și progresivă a ceea ce reprezintă ele, va aduce națiunilor fericirea la care au dreptul.

Comunitatea de interese economice este atât de mare încât, în ciuda erorilor Tratatelor de Pace, unirea țărilor Europei Centrale ar fi avut loc de mult, dacă două mari puteri, Germania și Italia, nu ar fi văzut în acea unire o amenințare a propriilor lor interese. Din acest motiv, ori de câte ori s-a încercat o rezolvare a acestei probleme, chestiunea s-a complicat. Planul întocmit de către Președintele Tardieu¹ a constituit încercarea cea mai serioasă în această direcție². Cunosc atât generozitatea ideilor pe care

¹ André Tardieu.

² Ideea unei Confederații Dunărene a apărut în Franța, imediat după Pacea de la Versailles. România, ca și alte state unitare din Europa Centrală, s-a opus acestui proiect, astfel încât el a eșuat. În martie 1932, primul ministru al Franței, André Tardieu, în scopul contracarării planurilor expansioniste ale Germaniei în Europa Centrală și al întăririi influenței franceze în această zonă, a elaborat un proiect pentru crearea Uniunii Economice Danubiene, potrivit căruia statele din Bazinul Dunărean trebuiau să renunțe la clauza națiunii celei mai favorizate și să stabilească în raporturile comerciale tarife preferențiale. Statele Micii Întelegeri au acceptat în principiu un asemenea plan, dar au manifestat numeroase rezerve față de el. Din motive politice și economice, ele au căutat totuși căi de înțelegere cu Austria și Ungaria. România, Cehoslovacia și Iugoslavia au formulat următoarele exigențe: negocierile să se desfășoare direct între statele danubiene, fără amestecul Marilor Puteri; uniunea economică să aibă la bază acorduri preferențiale pe bază de contingentare, fără realizarea unei uniuni vamale; uniunea economică să nu fie îndreptată contra Germaniei sau Italiei; libertatea de a vinde terților mărfurile pe care Uniunea Economică Danubiană nu le putea absorbi; respectarea reciprocă a intereselor statelor Micii Întelegeri. La Conferința de la Lausanne (16–19 iulie 1932) s-a discutat, într-un cadru internațional mai larg, Planul Tardieu, care reedita planul francez al

Președintele Tardieu a dorit să le pună în practică, cât și eforturile extraordinare depuse de el pentru a obține acceptarea planului său. Noua Mică Înțelegere³, creată în 1933 de către prietenii mei dr. E. Beneš⁴, președintele Republicii Cehoslovacia, președintele Jevtić⁵, fost prim-ministru al Iugoslaviei și cu mine, transformase vechea alianță⁶ militară din 1921 într-o unitate internațională superioară, lăsând ușa deschisă pentru vecinii acestor țări, Austria și Ungaria, și instituind o politică externă și economică comună. Nici planul dlui Tardieu, nici noua Mică Înțelegere nu au reușit să-și atingă adevăratele scopuri: unitatea economică. Dimpotrivă, eforturile noastre au primit o replică imediată. Italia s-a grăbit să formeze triumghiul economic Roma–Viena–Budapesta, iar Germania a încheiat o înțelegere cu Austria, care paralizează mișcările Austriei.

Ce vedem astăzi în Europa Centrală? O regiune în care două mari puteri autarhice sunt angajate într-o asemenea măsură în lupta pentru influență, încât anumite țări dunărene nu numai că au fost puse în imposibilitatea de a crea unitatea economică în Europa Centrală, în virtutea angajamentelor care le leagă, dar au ajuns la stadiul când se tem că însăși independența lor politică se află în primejdie.

Exemplul Europei Centrale, pe care l-am ales pentru a exprima într-o formă concretă prima idee formulată, nu este unic și nu trebuie să afecteze în niciun fel eforturile de a se realiza unitatea economică a Bazinului Dunărean.

Dacă trecem de la Europa Centrală la Germania, de la Germania la Italia, de la Italia la Rusia Sovietică și Japonia, ni se impune concluzia că ceea ce caracterizează situația actuală și ceea ce amenință cel mai mult pacea sunt înaltele bariere economice pe care atâtea state le-au ridicat pentru a trăi într-o stare de completă izolare față de vecinii lor.

Voi trece acum la exemplele concrete care să ilustreze a doua idee supusă spre examinare – destrămarea solidarității determinate de război și aceasta, tocmai atunci când se semna pacea.

Vă rog să nu mă înțelegeți greșit. Când vorbesc de solidaritate, nu fac nicio deosebire între învingători și învinși. Personal, nu pot să sufăr această distincție, cu atât mai mult cu cât dintr-un război modern toate națiunile ies înfrânte; într-atât sunt de puternice legăturile care le leagă în timp de pace, legături pe care nu le poți rupe fără a fi pedepsit. Dar este adevărat că în timpul ultimului război au existat două grupuri de state dușmane. Ce a stat la baza acestor două grupuri, dacă nu o solidaritate de interese de toate genurile? Ce a adus în aceeași tabără Belgia, Franța, Marea Britanie, Rusia, Statele Unite ale Americii, Iugoslavia, România și atâtea alte state, dacă nu o comunitate de interese și idealuri? În ceea ce mă privește susțin că dacă această comunitate de interese a fost atât

Confederației Dunărene din 1920. Guvernul italian și guvernul german s-au opus unui asemenea plan, ca de altfel Austria și Ungaria; Marea Britanie a adoptat o poziție de expectativă, din dorința de a-și asigura un rol de arbitru. Practic, Conferința de la Lausanne marchează eșecul Planului Tardieu.

³ Pactul de Organizare a Micii Înțelegeri s-a semnat la Geneva la 16 februarie 1933 de către miniștrii de Externe ai României, Cehoslovaciei și Iugoslaviei: Nicolae Titulescu, Edvard Beneš, Bogoljub Jevtić.

⁴ Edvard Beneš.

⁵ Bogoljub (Bosko) Jevtić.

⁶ Convenția de alianță defensivă între România și Cehoslovacia, semnată la București, la 23 aprilie 1921. Convenția de alianță defensivă între România și Iugoslavia, semnată la Belgrad, la 7 iunie 1921. Convenția de alianță defensivă între Iugoslavia și Cehoslovacia a fost încheiată la Belgrad, la 14 august 1920. Ansamblul acestor convenții – conturând înființarea Micii Înțelegeri – dădea expresie hotărârii celor trei state de a se opune oricăror pretenții revizioniste, de a apăra *statu quo*-ul teritorial stabilit prin Tratatul de Pace de la Trianon (4 iunie 1920) și Neuilly-sur-Seine (27 noiembrie 1919).

de puternică încât fiecare națiune să-și verse sângele pentru apărarea ei, e inadmisibil faptul că războiul o dată terminat, atunci când aceste interese comune au triumfat, nu s-a inițiat nicio luptă prin mijloace pașnice pentru a apăra exact aceleași interese. Am luptat în zadar dacă roadele spirituale ale războiului sunt lăsate în voia vânturilor de către înseși persoanele care, prin sacrificiul lor, au creat aceste roade. Și totuși așa s-a întâmplat. Departe de mine gândul de a stabili cine poartă responsabilitatea. O expunere a faptelor, fără a fi întrebat cine este de vină, va fi suficientă.

Destrămarea solidarității a fost vizibilă mai întâi în domeniul financiar. De îndată ce sprijinul comun a fost retras, monedele diferitelor țări au prezentat cele mai variate fluctuații. A fost apoi vizibilă în reglementarea conturilor aceluiași grup – datoriile de război. Cred că adesea creditorul pentru datorii de război s-a dovedit mai exigent decât creditorul pentru reparații de război.

Și vorbind despre reparații, ce este acest capitol al istoriei noastre internaționale, dacă nu capitolul discordiei publice dintre foștii aliați în ceea ce privește Germania, sfârșind printr-o anulare, practic fără nicio compensație.

Când trecem de la domeniul monetar și financiar la cel politic, destrămarea solidarității este și mai izbitoare.

Marea Britanie a manifestat un interes viu pentru zona europeană, care o preocupă în mod deosebit: Rinul. Datorită inițiativei și efortului britanic, datorită, de asemenea, înțelegerii arătate de către Franța, s-a semnat Tratatul de la Locarno. Acest tratat reprezenta un sistem de perfectă solidaritate, cuprinzând nu numai pe cei patru foști aliați – Belgia, Franța, Marea Britanie și Italia – ci și un fost dușman: Germania. Au fost elaborate două protocoale speciale care să pună de acord alianțele franco-polonă și franco-cehoslovacă cu Tratatul de la Locarno⁷.

Cu toate acestea, când s-a ridicat problema păcii în Europa Răsăriteană, singurul răspuns a fost acela că ea poate fi abordată în termenii Pactului Societății Națiunilor.

Împărțirea Europei din punct de vedere al securității în două zone: Apusul, unde războiul este practic sub control, și Răsăritul, unde războiul se apreciază prin prisma „așteaptă și vezi“, este unul din lucrurile care, din punct de vedere al justiției internaționale, mă frapează cel mai mult. Este adevărat că la acea dată aveam de-a face cu Germania lui Stresemann, care reușise să-și impună asupra tuturor autoritatea datorită moderației și judecății sale, și că Rusia Sovietică trăia în izolare față de Europa Occidentală și că de abia începuse să cultive relații prietenești cu Reichul după Tratatul

⁷ Între 5 și 16 octombrie 1925, s-au desfășurat lucrările Conferinței de la Locarno (Elveția). La 16 octombrie 1925 au fost parafate Acordurile de la Locarno, și anume, un act final și o serie de anexe prin care se urmărea substituirea sistemului de la Versailles cu înțelegeri liber consimțite asupra recunoașterii *statu quo*-ului teritorial în Europa Occidentală ca bază a securității colective în Europa. Astfel, Acordurile de la Locarno erau alcătuite din Tratatul dintre Germania, Belgia, Franța, Marea Britanie și Italia, numit și Pactul renan de garanție prin care semnatarii garantau menținerea frontierelor între Franța și Belgia, pe de o parte, și Germania, pe de altă parte. Ca urmare, Actul final cuprindea: convențiile de arbitraj dintre Germania și Belgia, dintre Germania și Franța; Tratamentele de arbitraj dintre Germania și Polonia, dintre Germania și Cehoslovacia; Tratamentele de garanție între Franța și Polonia, între Franța și Cehoslovacia. Sistemul de acorduri de la Locarno a dus la împărțirea Europei în țări cu hotare garantate și țări cu hotare negarantate, dat fiind că Germania, sprijinită de Marea Britanie, a refuzat să acorde Cehoslovaciei și Poloniei aceleași garanții pe care le-a acordat vecinilor săi din Vest, Franța și Belgia, semnând cu ei doar tratate de arbitraj. Acordurile de la Locarno au lăsat deschisă Germaniei posibilitatea de a invada Polonia și Cehoslovacia. La 1 decembrie 1925, Acordurile de la Locarno au fost semnate la Londra. România a salutat Acordurile de la Locarno, dar a subliniat ineficiența lor.

de la Rapallo⁸. Dar noi, statele din Europa Centrală, și Polonia, care are o situație geografică specială, nu păream să interesăm pe marii făuritori ai Pactului de la Locarno. În ceea ce mă privește, am avut nu numai o dată motive temeinice să meditez cu amărăciune asupra dictonului roman: *de minimis non curat praetor*⁹.

Trebuie să recunoaștem că Franța a arătat un mult mai mare interes pentru problemele noastre și că pe scena internațională noi, statele Europei Centrale, am urmat aproape întotdeauna Franța. Odată cineva m-a întrebat: „De ce în toate împrejurările statele Micii Înțelegeri înclină să sprijine politica franceză?” I-am răspuns: „Mai întâi pentru că Franța vorbește întotdeauna aceeași limbă ca și noi, iar apoi, pentru că nu avem încotro. Nimeni altcineva nu se oferă să ne apere interesele așa cum o face Franța. Nu vreau să spun că dacă am avea posibilitatea de opțiune ne-am orienta neapărat politica în altă direcție. Dar cel puțin atitudinea noastră ar avea meritul de a fi rodul unei alegeri deliberate, un lucru de care astăzi nu poate fi vorba“.

Totuși, nu voi exagera politica Franței în Europa Centrală. În timp ce Franța este aliată, în adevăratul sens al cuvântului, cu două țări vecine¹⁰ Germaniei – Cehoslovacia și Polonia – ea a semnat cu România¹¹ și Iugoslavia doar tratate de prietenie și consultare. Structura acestor tratate ar putea provoca un zâmbet.

Articolul 1. România nu va ataca Franța.

Articolul 2. Franța nu va ataca România.

Articolul 3. Dacă una din Părțile Contractante este atacată de o a treia Putere, cele două Părți Contractante se vor consulta împreună.

Articolul 4. Niciuna dintre prevederile de mai sus nu va viola drepturile și îndatoririle ce derivă din Pactul Societății Națiunilor (cu alte cuvinte, din libertatea de evaziune pe care Pactul o acordă membrilor săi).

Ca să fiu drept, trebuie să adaug că, în practică, textul tratatelor a fost mult depășit. În fapt, Franța, România și Iugoslavia întotdeauna s-au considerat și întotdeauna au acționat ca aliați.

Văzând recenta evoluție a vieții internaționale, intrarea Rusiei Sovietice în Societatea Națiunilor, Pactul de asistență dintre Franța și Soviete¹², mi-am zis că litera tratatului care ne leagă de Franța trebuie să fie adaptată spiritului său și practicii sale. Sunt atâtea tratate care nu se aplică, încât atunci când, fără a exista, un tratat se aplică, cineva ar trebui cel puțin să îl elaboreze în mod formal și să îl semneze, dând astfel

⁸ Tratatul ruso-german de la Rapallo (16 aprilie 1922), încheiat în timpul desfășurării Conferinței de la Genova, a avut ca principal scop reglementarea chestiunilor rezultând din starea de război dintre Rusia și Germania. Clauzele Tratatului stipulau renunțarea reciprocă a celor două state la datoriile de război și rambursarea cheltuielilor necesitate de întreținerea prizonierilor de război.

⁹ *De minimis non curat praetor* (lat.) – Pretorul nu se ocupă de treburi mărunte.

¹⁰ Tratatul din 19 februarie 1921, semnat între Franța și Polonia. Tratatul semnat la 25 ianuarie 1924 între Franța și Cehoslovacia. La 16 octombrie 1925, Tratatul franco-polon și franco-cehoslovac au fost completate cu pacte de asistență mutuală reală, Cehoslovacia, Polonia și Germania asumându-și obligații de neagresiune garantate de Franța.

¹¹ La 10 iunie 1926, s-a semnat la Paris Tratatul de amicitie între România și Franța. A fost ratificat de România la 30 septembrie 1926, și de Franța la 11 septembrie 1926. La 10 iunie 1926 a fost semnată la Paris, de asemenea, Convenția dintre România și Franța pentru reglementarea pașnică a diferendelor, intrată și ea în vigoare la 8 noiembrie 1926.

¹² La 2 mai 1935, Franța a semnat, la Paris, Pactul de asistență mutuală cu U.R.S.S. La 16 mai 1935, Cehoslovacia a semnat cu U.R.S.S. un pact similar.

practicii un instrument internațional cu forță juridică obligatorie. Am acționat în această direcție.

Autorizat în forma convenită, în iunie 1936 am oferit Franței un pact unic cu Mica Înțelegere împotriva oricărui agresor. În august 1936 mai acționam încă în direcția încheierii Pactului. În noiembrie 1936, Franța s-a declarat gata să dea celor trei state ale Micii Înțelegeri ajutor și asistență în toate cazurile când acestea ar fi victime ale unei agresiuni, cu condiția ca aceste trei state să încheie între ele un Pact de asistență împotriva oricărui agresor. Nu este o ofertă făcută de Franța pe care anumite state ale Micii Înțelegeri au refuzat-o. Este o posibilitate la care pot recurge statele Micii Înțelegeri în caz că ar dori acest lucru.

Dacă de la Franța trecem la Italia, situația se schimbă total; este absolut inversă. Dacă pentru Marea Britanie solidaritatea care i-a unit pe aliați în timpul Războiului a scăzut la suprafață, dar s-a întărit în esență după încheierea Păcii – acolo unde Marea Britanie a considerat util să o afirme din nou –, dacă pentru Franța, după ce a suferit o eclipsă, solidaritatea zilelor de război tinde să se întărească din nou atât la suprafață, cât și în esență, pentru Italia, odată cu încheierea războiului, vechea solidaritate s-a destrămat și nu a mai fost reînviată. Ba mai rău, a fost înlocuită printr-o nouă solidaritate, care decurge din apropierea dintre Italia și foștii ei inamici.

Nimeni nu și-a dat seama mai bine de avantajele care s-ar putea trage din lipsa de solidaritate dintre cei ce semnaseră Tratatul de Pace¹³ ca victorioși, decât cei care le semnaseră ca învinși. În acțiunile acestora din urmă există o asemenea continuitate, asemenea clarviziune în privința obiectivelor care trebuiesc atinse, asemenea tenacitate în strădania, asemenea promptitudine în gestul necesar pentru a profita de pe urma celei mai mici greșeli, asemenea curaj în specularea lipsei de reacție în fața unui anumit gest, o propagandă atât de puternică peste hotare, încât mărturisesc că examinez această acțiune, atât de distructivă pentru propriile noastre interese, cât și pentru pace, cu toată seriozitatea impusă de o asemenea situație, fără însă a mă putea sustrage unui anumit sentiment de admirație.

Să ne reamintim, în legătură cu aceasta, ultimele evenimente internaționale. Eșecul Societății Națiunilor în Asia, în conflictul chino-japonez¹⁴, a fost începutul unei ere în care violarea deschisă a legii și deificarea forței au devenit cuvântul de ordine al statelor care caută fericirea popoarelor lor în prăbușirea stării de lucruri creată prin Tratatul de Pace.

Atâta vreme cât Societatea Națiunilor a putut acorda Germaniei concesiile permanente, aceasta din urmă a rămas membră a Societății Națiunilor. Când Germania a văzut că a ajuns la limitele bunăvoinței internaționale, ea s-a retras de la Geneva. În

¹³ Tratatul de pace dintre Puterile Aliate și Asociate, pe de o parte, și Germania, pe de altă parte, s-a semnat la Versailles la 28 iunie 1919. La 10 septembrie 1919 s-a semnat la Saint-Germain-en-Laye Tratatul de pace între Puterile Aliate și Asociate, pe de o parte, și Austria, pe de altă parte. Tratatul de pace de la Neuilly a fost semnat la 10 noiembrie 1919 de Puterile Aliate și Asociate cu Bulgaria. Tratatul de pace dintre Puterile Aliate și Asociate, pe de o parte, și Ungaria, pe de altă parte, s-a semnat la Trianon la 4 iunie 1920. Tratatul de la Trianon recunoaște pe plan internațional unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România, a Slovaciei și Ucrainei Subcarpatice cu Cehoslovacia, a Croației, Sloveniei și părții de vest a Banatului cu Serbia etc. A intrat în vigoare la 26 iulie 1921. La 10 august 1920 s-a încheiat, la Sèvres, Tratatul de pace dintre Puterile Aliate și Asociate, pe de o parte, și Turcia, pe de altă parte.

¹⁴ Războiul chino-japonez (1931 – 1932), declanșat de forțele japoneze („incidentul de la Mukden“) s-a încheiat prin Acordul capitulant de la Tanga (31 mai 1933).

martie 1935, Germania a repudiat unilateral clauzele militare ale Tratatelor de Pace în schimbul unui mare Zero în ceea ce privește sancțiunile. În toamna lui 1935, Italia, subestimând instituția de la Geneva, a deschis ostilitățile în Etiopia¹⁵, fără să urmeze procedura pașnică cerută de Pact. Ea și-a ridicat împotriva un val de rezistență aproape unanimă din partea membrilor Societății Națiunilor. Articolul 16 a fost aplicat pentru prima oară unuia dintre cei mai simpatici membri ai Societății Națiunilor. Dacă Italia a putut să iasă din încurcătură, faptul s-a datorat stabilirii tardive a unei adevărate solidarități anglo-franceze. Impunitatea manifestată față de violarea Pactului nu putea rămâne fără consecințe: la 7 martie 1936 Germania a repudiat unilateral¹⁶ clauzele Tratatului de la Locarno.

Reacția imediată nu a fost de amploare. Dar acest al doilea gest din partea Germaniei a dus la declarații precise asupra relațiilor anglo-franceze și a relațiilor anglo-franco-belgiene. Din nefericire, întrucât această reacție este mai mult profundă decât vizibilă, situația internațională se înrăutățește.

Ceea ce dorim noi este să evităm războiul, nu să îl câștigăm a doua oară. Așa stând lucrurile, cum se prezintă, în lumina exemplurilor citate, situația internațională actuală și care sunt mijloacele practice de a împiedica izbucnirea războiului?

Am folosit intenționat metoda de a demonstra prin cazuri concrete originea răului care devastează Europa, căci doar în acest mod se vor justifica soluțiile pe care îndrăznesc să le propun.

La ora actuală Europa seamănă cu o tabără de citadele fortificate care se ridică una împotriva celeilalte. Înalte bariere vamale le separă total. În interiorul fiecărei citadele oamenii se înarmează, pretutindeni sub masca intereselor apărării naționale, deși se poate face o distincție clară între cei care se înarmează pentru că sunt amenințați și cei care nu sunt amenințați, dar cu toate acestea se înarmează, urmărind negreșit un anume scop, căci atunci când e vorba de pace, fie și numai în vorbe, ei o acordă anumitor națiuni și păstrează o tăcere îngrijorătoare pentru cele care nu figurează pe listă.

În afara acestor citadele se face o propagandă activă pentru a obține dominarea țărilor care au trăit până acum în libertate. Dar aici trebuie să se facă o distincție: câteva dintre aceste citadele europene nu desfășoară niciun fel de propagandă în afara granițelor lor, mulțumindu-se cu a da replici modeste uriașelor lovituri date opiniei naționale de către propaganda celorlalte. Anumite citadele fac o propagandă atât de intensă, încât s-ar zice că principala lor misiune este să cucerească prin vorbe și scris țările pe care își propun să le subjuge cu armele.

¹⁵ Războiul italo-etio pian (3 octombrie 1935 – 5 mai 1936). Etiopia este ocupată și transformată în colonie italiană.

¹⁶ La 7 martie 1936, Germania a denunțat Tratatul de la Locarno și a introdus trupe în zona demilitarizată renană. Berlinul a invocat o incompatibilitate între acordurile de la Locarno și Tratatul franco-sovietic încheiat la 2 mai 1935. Actul nu a determinat o reacție pe măsură din partea celorlalți semnatori ai Pactului renan. Consiliul Societății Națiunilor, întrunit la Londra, în cea de-a 91-a sesiune (14 – 19 martie 1936), s-a mulțumit să constate faptul, dar nu a adoptat măsuri care să constrângă Guvernul german să-și retragă trupele din zona demilitarizată renană. Acordurile de la Londra, convenite în urma consultărilor și negocierilor avute de Belgia, Franța, Italia și Marea Britanie, au fost supuse dezbaterii Consiliului Societății Națiunilor, fără ca acesta să adopte – în condițiile obstrucției Italiei și a lipsei de fermitate a Marii Britanii și Franței – vreo rezoluție care să aibă efecte concrete. Consiliile Permanente ale Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice au adoptat o atitudine foarte fermă, exprimându-și, la 11 martie 1936, hotărârea de a apăra prin toate mijloacele tratatele existente, inclusiv Acordurile de la Locarno.

Pericolul, marele pericol, este că această propagandă reușește. Aceia care îndrăznesc să i se opună, își riscă viețile și situațiile. Acest lucru nu îi împiedică să-și facă datoria cu riscul de a muri pentru țara lor. Dar ei mor în izolare, căci nicio persoană din afară, care le împărtășește vederile, nu le vine în ajutor. Misiunea diplomatică își schimbă aspectul și semnificația în funcție de un grup sau de celălalt. Dacă, pentru anumite state, ea continuă să fie ceea ce a fost întotdeauna – inteligență și curtoazie puse în slujba unei bune înțelegeri între națiuni – pentru alte state, misiunea diplomatică se confundă cu spionajul, cu cel mai direct amestec în treburile interne, cu acapararea posturilor de conducere, într-o asemenea măsură încât funcțiile publice care determină mișcările unui stat pe scena internațională sunt deținute doar de oameni care se bucură de încrederea șefilor acestei diplomații dinamice. „Omul acesta este dat de o parte; celălalt este pus să lucreze“ – iată scopul principal urmărit de o asemenea diplomație.

Dacă cineva îndrăznește să afirme că, având în vedere o atare stare de lucruri, războiul nu va izbucni curând, persoana respectivă ar putea fi pe drept cuvânt calificată drept oarbă, lipsită de inteligență sau de rea-credință.

Ce trebuie făcut ca, în ciuda tuturor acestor obstacole, războiul să fie evitat?

După părerea mea, trei lucruri:

- a) Negocieri directe și imediate, atât în domeniul politic, cât și în cel economic, cu cei care mâine ne pot fi dușmani. (Evident, fără a exclude de la aceste negocieri pe niciunul dintre statele interesate).
- b) Instituțiile internaționale menite să salvgardeze pacea trebuie întărite.
- c) Trebuie stabilit de urgență un sistem care să informeze, în prealabil și la timp, un agresor de consecințele pe care, cu siguranță, le va produce violarea de către el a dreptului internațional.

Agresiunea se produce doar atunci când există certitudinea impunității. Eliminarea acestei certitudini, în cel mai scurt timp posibil, înseamnă menținerea cât mai îndelungată a păcii.

Permiteți-mi să dezvolt aceste trei idei:

Să luăm mai întâi Germania.

Departa de mine gândul de a atribui Germaniei vreo intenție belicoasă, dar, dintr-un studiu al probabilităților unui viitor război, ar fi imposibil să exclud examinarea posibilității ca Germania să pornească un război asupra vecinilor ei în scopul obținerii liberului acces spre Rusia Sovietică. Faptul că această ostilitate e provocată de deosebirea dintre ideologiile celor două țări este de mică însemnătate. Dacă Germania ar ieși victorioasă dintr-un asemenea război, nu e mai puțin adevărat că ea și-ar anexa un vast rezervor de materii prime de care duce lipsă și că și-ar asigura piețele necesare pentru a-și plasa propriile-i produse.

Dar o victorie a Germaniei în Răsărit ar schimba echilibrul de forțe în Occident. Astfel că nu există stat în Europa Răsăriteană sau Occidentală care, în propriul său interes, să nu încerce să evite un război între Germania și Rusia Sovietică. Așa stând lucrurile, este normal ca Germania să fie întrebată cât de curând posibil: Ce dorești atât din punct de vedere politic, cât și economic? Care sunt garanțiile pe care ești pregătită să le dai în caz că obții ceea ce dorești?

Examinarea formei în care ar putea avea loc asemenea convorbiri este un fapt lipsit de importanță. Importante sunt condițiile cărora ar trebui să li se subordoneze aceste convorbiri. Altminteri, există riscul de a transforma metoda pașnică a negocierilor într-o

cale de sporire a prestigiului posibilului agresor. Există riscul de a transform metoda de obținere a păcii într-o armă morală pentru statul care încearcă să pornească un război.

După părerea mea, acest fapt exclude de la început posibilitatea ca doar un stat să înceapă discuții cu Germania. Dacă doar un singur stat ar face lucrul acesta, pentru restul lumii ar fi ca și cum statul respectiv ar căuta o apropiere de Germania în detrimentul tuturor celorlalte țări care nu iau parte la convorbiri.

Nu! De la bun început convorbirile trebuie să se ducă între toate statele interesate în păstrarea păcii și securității Europei Răsăritene și Occidentale.

Știu că la aceasta s-ar putea răspunde:

Germania nu va fi niciodată de acord să poarte în același timp convorbiri referitoare la securitatea frontierelor ei de apus și la securitatea frontierelor ei de răsărit.

Răspunsul meu este că e mai bine să se renunțe complet la convorbiri, decât să se repete greșeala din 1925, dând impresia că s-a ajuns la un acord privind frontierele vestice și că Germania are mână liberă în Răsărit.

Sunt deplin conștient de faptul că niciun guvern al statelor occidentale nu s-ar gândi la așa ceva. Dar în cazul acesta avem de-a face nu numai cu faptul în sine, ci, în egală măsură, cu impresia produsă. Pe de altă parte însă, îngăduiți-mi să spun: dacă, printr-o manevră falsă se crează impresia că Europa Răsăriteană a fost lăsată la voia întâmplării, prevăd nu numai germanizarea întregii Europe Centrale, dar și o înțelegere ruso-germană.

Odată ajunși la convingerea că în rezistența lor față de Germania au fost părăsiți de marile puteri occidentale, sovieticii ar fi, fără îndoială, slabi politicieni, dacă nu ar încerca să realizeze o înțelegere directă cu Germania.

Marea Britanie trebuie să înțeleagă că soarta ei este aceea de a scrie o piesă fie în două acte, fie în unul singur. În primul caz, piesa va fi o tragedie. Primul act va fi război în Răsărit și pace în Apus. În actul al doilea, Marea Britanie și multe alte puteri vor cunoaște înfrângerea din partea unei Germanii a cărei putere va crește de pe urma tuturor teritoriilor anexate sau a resurselor economice obținute.

În cel de al doilea caz, Marea Britanie va scrie o piesă într-un act, dar care nu e o tragedie: ea va intra în grupul țărilor interesate în menținerea păcii în Răsărit, iar particularitatea acestei a doua piese este că, o dată scrisă, nu va mai fi niciodată jucată. Germania va fi prima să recunoască că împotriva unui asemenea grup de state ea va pierde războiul. În 1914 Germania a fost decepționată de Marea Britanie, atunci când a văzut că Marea Britanie renunță la neutralitate. Dacă un alt gest potrivit ar face imposibilă o nouă decepție, pacea poate fi păstrată pentru mult timp.

Cunosc diplomația sovietică. S-a dovedit mult prea inteligentă ca să-mi imaginez, fie și pentru o clipă, că răspunsul care l-ar da părăsirii ei de către statele Europei Occidentale nu ar fi o înțelegere cu Berlinul.

Mai mult decât atât, există o deosebire esențială între viața particulară și viața politică: în viața particulară dispariția unei prietenii provoacă doar o mâhnire adâncă; în viața politică, pierderea unei prietenii reclamă legarea unei noi prietenii care să o înlocuiască pe cea veche.

În ciuda deosebirilor de ideologie subliniate permanent de către cancelarul Hitler¹⁷, există și multe puncte de contact între ruși și germani. Simpatia reciprocă a șefilor militari ai celor două țări și lunga tradiție de prietenie dintre germani și ruși sunt

¹⁷ Adolf Hitler.

dovezi suficiente. Să nu uităm faptul că rușii și-au legat soarta de cea a francezilor doar în mod accidental.

Înainte de Marelui Război, Germania a făcut greșeala de a nu reînnoi tratatul de reasigurare așa cum îl concepușe și îl pusese în practică Bismarck¹⁸. Această greșeală a dus la alianța franco-rusă. După război, numai atitudinea cancelarului Hitler față de ruși i-a determinat pe aceștia să semneze Pactul de asistență mutuală cu Franța în 1935.

Dacă vorbesc despre necesitatea de a avea Rusia Sovietică de partea noastră, fac acest lucru pur și simplu din punct de vedere internațional. În ceea ce privește doctrina lor, *comunismul*, sunt primul care să declar deschis că sunt dușmanul său neînduplecat. Și întrucât anumite partide, voit sau nu, au confundat politica externă cu politica internă, consider că trebuie să păstrăm cu toții o distanță egală atât față de extrema stângă, cât și față de extrema dreaptă. Trebuie să practicăm o democrație sănătoasă, care să concilieze cerințele libertății cu cerințele autorității.

Așa stând lucrurile, consider, drept prim mijloc de păstrare a păcii actuale, necesitatea unor convorbiri foarte sincere între Germania și toate celelalte state, în decursul cărora să i se spună ceva de felul acesta:

„Considerați comunismul un pericol pentru Germania. Remediul vostru împotriva comunismului este forța. Remediul nostru constă în măsuri economice, care să ducă la prosperitatea și securitatea popoarelor noastre.

Suntem gata să vă ajutăm să vă refaceți viața economică, acordându-vă fie împrumuturi, fie acces la materii prime, pe aceeași bază ca propriilor noștri cetățeni.

În schimb, vă cerem să ne dați garanții serioase de pace, atât în Apus, cât și în Răsărit.“

În ceea ce o privește, Marea Britanie ar putea adăuga tot ceea ce a făcut pentru anularea reparațiilor de război și toate avansurile financiare acordate de ea Germaniei pentru ca aceasta să se poată reface, dar pe care Germania le-a folosit în cu totul alte scopuri.

Lucrul cel mai important este de a stabili anticipat sistemul de garanții în cazul că Germania ar viola promisiunile date. Am fi cu adevărat de râsul întregii lumi, dacă sub pretextul că pacificăm Europa, am finanța revanșa Germaniei.

Dacă Germania acceptă, pacea este asigurată. Dacă refuză, sistemul de garanții pe care îl propun ar constitui o frână puternică în calea războiului.

A doua metodă de menținere a păcii actuale este întărirea instituțiilor destinate salvagărdării păcii. Înțeleg prin aceasta întărirea Societății Națiunilor. Liga a fost atât de mult criticată, încât simțul meu de dreptate mă face să spun: *Nu*. Nu Pactul Societății Națiunilor a eșuat. Oamenii au dat greș.

În ce fel? Angliei, Franței, celorlalte state, nu li se face niciun reproș atunci când acționează separat. Iar atunci când acționează împreună, sub pavăza Societății Națiunilor, oare numai Societatea Națiunilor greșește? Ar fi imposibil să acceptăm un asemenea argument.

Întărind Societatea Națiunilor, folosim o metodă de menținere a păcii, care, contrar celorlalte două metode propuse, necesită timp pentru a intra în aplicare. Din acest motiv nu intenționez să mă ocup aici de această metodă, rezervându-mi prilejul de a dezvolta propunerea mea cu altă ocazie.

Voi expune aici doar concluziile la care am ajuns:

¹⁸ Otto Eduard von Bismarck.

1) Nu se pune problema schimbării Pactului, nici în întregime și nici parțial. Am fi confrunțați cu asemenea dificultăți, încât o astfel de sarcină ar fi fără speranță.

2) Trebuie să renunțăm la ideea wilsoniană care preconiza ca, în caz că s-ar comite o agresiune într-o parte a lumii, întreaga lume să intre în război. Acest plan trebuie înlocuit printr-un sistem de înțelegeri militare regionale, sprijinite de sancțiuni economice universale. Căci, dacă e omis caracterul universal al sancțiunilor economice, toate verigile care îi unesc pe membrii Societății Națiunilor se vor rupe.

Societatea Națiunilor nu este o academie morală. Este o instituție politică menită să împiedice războiul, iar în anumite cazuri să-l înăbușe. Unde am fi dacă articolul 16 al Pactului și-ar pierde caracterul universal? În virtutea acestui articol nu suntem automat obligați să participăm la război, dar suntem automat obligați să adoptăm sancțiuni economice împotriva agresorului.

Aplicarea articolului 16 a eșuat în conflictul etiopian, întrucât nu a fost completat prin sancțiuni militare cu caracter regional și pentru că a fost aplicat într-un mod în mare măsură criticabil.

Să luăm Europa și s-o împărțim în zone, din punctul de vedere al securității și al asistenței militare.

De pildă, în primul rând zona care interesează Marea Britanie: Rinul. Acolo sunt posibile aranjamente militare între Marea Britanie, Franța și, dacă dorește, Germania.

Apoi Europa Răsăriteană, unde acțiunea Rusiei Sovietice, Cehoslovaciei, Poloniei, Germaniei (dacă dorește acest lucru) și Franței – care este legată prin tratatul său cu Cehoslovacia, prin tratatul său cu Polonia și prin tratatul său cu Rusia Sovietică – ar părea drept rezonabilă și eficientă.

În această a doua metodă de salvagardare a păcii, aș înscrie abolirea direcțiilor date de Adunare în 1921. Aceste direcții ar avea valoare dacă amendamentele aduse Pactului, votate în 1921, ar fi fost acceptate.

În ceea ce mă privește, consider că eșecul Societății Națiunilor în conflictul italo-etiopian se datorează faptului că am profitat de aceste directive pentru a aplica sancțiunile în etape, în timp ce Pactul prevede ca ele să fie cuprinzătoare și automate. De aceea, consider că, atâta vreme cât aceste directive nu sunt abolite, fiecare membru are dreptul de a se sustrage obligațiilor Pactului și prin urmare pacea actuală devine extrem de fragilă.

Am ajuns acum la cea de a treia metodă de salvagardare a păcii actuale. Mărturisesc că este cea mai delicată parte a expunerii mele.

În timpul Marelui Război și după aceea, s-a spus în mod curent: Dacă Marea Britanie ar fi vorbit cu o săptămână mai devreme, poate că războiul ar fi fost evitat. Cei care spuneau asta aveau dreptate. Cea mai bună dovadă este faptul că atunci când dl Eden¹⁹, secretar de stat pentru Afacerile Externe, a expus clar cazurile în care Marea Britanie ar recurge la arme, în afară de cele în care ar acționa în virtutea Pactului, și îndeosebi a accentuat că un atac asupra Franței ar fi echivalent cu un atac asupra Marii Britanii, efectul a fost imediat. Germania și-a înmulțit asigurările de pace față de Franța și Belgia, dar a păstrat o tăcere îngrijorătoare în privința Europei Centrale și a Europei Răsăritene.

¹⁹ Robert Anthony Eden of Avon.

Străinii nu își dau seama de importanța evenimentelor care au avut loc în Marea Britanie și de curajul politic relevat de declarația domnului Eden.

Dar remarcăți: spectrul războiului nu a dispărut din acele părți ale Europei la care nu s-au referit cuvintele domnului Eden. Acest spectru există și înspăimântă țările din centrul și răsăritul Europei. Câteva cuvinte din partea Angliei ar face ca el să dispară.

Vă cunosc prea bine. Nu vă voi cere imposibilul.

Știu că acum ar fi o imposibilitate să declarați că Anglia ar intra în război pentru Europa Centrală sau Răsăriteană. Calea pe care ați apucat-o e foarte departe.

Un angajament preventiv de a interveni în treburile Europei Centrale și Răsăritene este o imposibilitate. Dar și tăcerea absolută a Marii Britanii în ceea ce privește acest subiect este o imposibilitate. Pentru a se menține pacea în Europa Centrală, trebuie să i se ceară Franței să interpreteze într-un sens larg angajamentele sale cu Cehoslovacia, să considere Anschlussul²⁰ *manu militari*²¹ drept un atac asupra Cehoslovaciei; iar Marii Britanii trebuie să i se ceară să vorbească.

Dumneavoastră trebuie să găsiți formula care, fără să vă angajeze în prealabil într-un război în aceste regiuni, să vă afirme prezența în asemenea conflicte.

Absența Angliei din Europa Centrală și Răsăriteană înseamnă fără îndoială un război în aceste zone.

În realitate, ce vă cer?

Vorbiți! Pentru noi? Nu, domnilor, pentru dumneavoastră înșivă.

Noi am cunoscut atâta suferință, încât ceva mai multă sau mai puțină nu ne va schimba cursul vieții. Într-o frază, Michelet²² a rezumat admirabil istoria țării mele: „O, Românie, tu care ai cunoscut suferința, fără să fi cunoscut gloria!“

Port încă în amintire imaginea căruțelor în care mergeau străbunii mei pentru a se refugia în munți, atunci când auzeau că turcii de altădată traversau Dunărea. Îmi răsună încă în urechi vocile bunicilor mei care îmi descriau groaza cu care, copiii fiind, se urcau în aceste căruțe, fără să știe niciodată care vor ajunge primii la Carpați: ei sau turcii. Din această cauză, mulți membri ai familiei mele s-au născut la munte.

Personal, nu am cunoscut invaziile turcești, dar, pentru că nu am vrut să fiu de acord cu Pacea separată cu Germania în 1918, am cunoscut onoarea exilului împreună cu șeful meu, Take Ionescu²³.

Nu, nu mă gândesc la noi, ci la dumneavoastră.

Nu am văzut niciodată o imagine mai frumoasă a păcii ca aceea oferită de poporul englez în zilele de sărbătoare – oameni întinși pe iarbă, îmbrăcați în haine viu colorate, care îi fac să se asemene florilor.

În cazul că va izbucni un război în Europa Centrală sau Răsăriteană, e imposibil ca Marea Britanie să nu fie atrasă în acest război prin implicațiile acestuia.

²⁰ Anschluss (în germană „alipire“). Politică de cotopire și lichidare ca stat a Austriei, promovată de imperialismul german după primul război mondial. Una dintre primele încercări oficiale de realizare a acestei politici a fost făcută prin lansarea, la 25 martie 1931, a planului austro-german de uniune vamală, care, înfățișat sub forma unui aranjament economic, viza, în fapt, realizarea Anschlussului și crearea unui hinterland german în Bazinul Dunărean. Odată cu venirea hitlerismului la putere în Germania (ianuarie 1933), s-au intensificat acțiunile cercurilor reacționare germane și austriece în vederea realizării acestuia. În noaptea de 11/12 martie 1938, armata germană a ocupat Austria care a fost desființată ca stat.

²¹ *Manu militari* (lat.) – Cu puterea armată.

²² Jules Michelet.

²³ Dumitru (Take) Ionescu.

De aceea dumneavoastră, englezii, trebuie să vă convingeți pe voi înșivă. Tăcerea înseamnă moartea tuturor acelor ființe născute pentru a fi fericite. Un cuvânt spus în prealabil poate preîntâmpina pericolul care le pândește.

Ce dovadă mai elocventă a măreției țării dumneavoastră, a prestigiului Marii Britanii, decât aceea de a ajunge la concluzia că o vorbă venind de la ea poate schimba fața lumii!

Îmi este imposibil să nu leg sfârșitul expunerii mele de cuvintele biblice: „La început era Cuvântul, și Cuvântul era cu Dumnezeu, și Cuvântul era Dumnezeu.”²⁴

AMAE, fond 77/T. 34, vol. XI; vezi și în Nicolae Titulescu, *Pledoarii pentru pace*, Editura Enciclopedică, București, 1996, pp. 518–543; 492–517; scurtă relatare în „Universul”, 5 iunie 1937.

²⁴ Evanghelia după Ioan, I. 1.